

Інформація

У. Я. Садова, Н. І. Андрусишин

Інтереси внутрішньо переміщених осіб в епіцентрі інституційних зусиль Української держави

(за результатами парламентських слухань щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб і громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території, не контролюваній українською владою в зоні проведення антитерористичної операції» (17 лютого 2016 року, Київ)

З ініціативи Комітету з прав людини, національних меншин і міжнародних відносин Верховної Ради України під головуванням заступника Голови ВРУ О. Сироїд 17 лютого 2016 р. відбулися Парламентські слухання з питань внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Парламентарі, представники міжнародних організацій, громадськості мали змогу обговорити цілу низку проблемних питань соціального захисту переселенців, забезпечення їх житлом, працевлаштуванням тощо. Конструктивний тон роботі засідання задав Голова Комітету з прав людини, національних меншин і міжнародних відносин Г. Немиря, який поінформував, що за станом на початок 2016 р. в Україні взято на облік близько 1 мільйона 700 тисяч внутрішньо переміщених осіб. «Це цифра, – сказав він, більша за населення такої європейської країни, як Республіка Естонія та низки інших країн світу. Ще більш ніж три мільйони наших громадян залишилися на тимчасово окупованих територіях Автономної Республіки Крим та Донецької і Луганської областей. Влада має чути цих громадян і розглядати їх не як проблему, а як частину рішення». Водночас з вуст доповідача прозвучала гостра критика в бік Кабінету Міністрів України, який практично проігнорував слухання і визначив своїми доповідачами заступників міністрів. Г. Немиря наголосив, попри те, що урядом затверджено «Комплексну державну програму щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року», коштів під її реалізацію не передбачено у Державному бюджеті. Це ж стосується й коштів на реалізацію Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року. Голова Комітету з прав людини зауважив, що немає центрального органу виконавчої влади, який би координував діяльність інших органів з допомоги внутрішньо переміщеним особам. Щобільше, немає єдиної державної стратегії щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб і громадян, які проживають на тимчасово окупованій території. Заступник Голови Верховної Ради України О. Сироїд, висловивши жаль через відсутність членів КМУ на слуханнях, ще раз наголосила на необхідності розробки державної політики у цій сфері. Від центральних органів державної влади виступили заступник Міністра соціальної політики України В. Мушнін, заступник Міністра юстиції С. Петухов, перший заступник Голови Державної служби України з надзвичайних ситуацій О. Мельчущий. Чіткими й водночас емоційними були виступи народних депутатів України Р. Чубарова, І. Геращенко, О. Ляшка, С. Тарути. Про реальну стурбованість станом справ у сфері захисту прав і свобод ВПО в Україні заявили Координатор з гуманітарних питань, Координатор системи ООН в Україні, постійний представник Програми ООН в Україні В. Ніл, радник спеціального представництва Генерального секретаря РЄ в Україні А. Вихрист, керівники прикордонних державних адміністрацій, а також чисельна група представників різних громадських організацій, котрі займаються проблемами ВПО.

Присутнім особливим чином запам'яталися слова координатора громадської організації КримSOS Т. Ташевої, яка повідомила про ситуацію в окупованому Криму. Була озвучена інформація про нові факти обшуків і арештів. В розвиток тез виступу Р. Чубарова було ще раз озвучено питання необхідності розробки на державному рівні стратегії деокупації і повернення Криму, остаточного скасування Закону «Про ВЕЗ Крим», уточнення порядку в'їзду-виїзду на окуповані території тощо.

Від ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України» в роботі парламентських слухань взяла участь завідувач відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону д. е. н., професор У. Садова.

В аналітичних матеріалах спеціальних досліджень колективу науковців¹ щодо проблем соціокультурної інтеграції та адаптації ВПО у нове середовище, які передані у профільний Комітет, містяться важливі узагальнення та пропозиції щодо розробки державної політики у сфері захисту прав ВПО в Україні. Зокрема, вказано, що допомога ВПО має бути своєчасною, якісною, адресною. Люди походять з різних соціальних, етнічних, майнових, релігійних, професійних та інших спільнот. Накладання їх інтересів на ресурси держави, волонтерських організацій породжує різні моделі поведінки, водночас диктує потребу акцентування уваги на регіональних особливостях формування та реалізації відповідної соціальної політики. Аргументи таким висновкам учені згрупували у кілька блоків. Зокрема:

1. *Вибір місця майбутнього проживання.* Позицію щодо однозначного повернення на малу батьківщину декларує 36% внутрішньо переміщених осіб. Третина опитаних не визначилася зі своїми діями, 27% – будуть намагатися залишитися на новому місці проживання. Лише 3% респондентів мають намір виїхати за кордон². Тобто, наразі існують різні моделі поведінки ВПО у частині вибору майбутнього місця проживання – адаптаційна, інтеграційна, транзитна. Проте найвищу сходинку займає бажання ВПО повернутися додому (модель повертанців).

2. *Ціннісні детермінанти вибору майбутнього.* Дослідження показало, що ВПО нелегко інтегруватися чи адаптуватися у нове середовище проживання. Чинників багато. Так, 42% опитаних вказало, що поряд з *відсутністю миру* у країні їх найбільше хвилює «розірваність» сім'ї. Лише п'ята частина респондентів засвідчили, що у них не залишилося рідних на території проведення АТО, з якими вони раніше проживали спільно (20,5%). Переважно це батьки. Лише у 6% залишилися повнолітні діти. Для 9% сімейних пар взагалі конфліктогенним чинником виявилися *різні геополітичні погляди на майбутнє України*. До речі, ще інші 9% ВПО висловилися, що проблема геополітичного майбутнього для них є дуже важлива і вони не сприймають іншого вектору розвитку держави, ніж євроінтеграційний. Цікавою є інформація, отримана від одружених жінок, котрі виїхали з території конфлікту (57%): виїхали з чоловіками – 29%, залишили чоловіків у зоні АТО – 15%, не повідомляють місцезнаходження чоловіків – 13%. На повернення ВПО на малу батьківщину здійснює вплив характер *стосунків з місцевим населенням*. На прояви агресії жаліються один з двадцяти (незалежно від регіону). З питанням вибору практично *не корелює чинник мови* (з проблемою зіткнулися лише 2% опитаних). Показово, що майже у половини опитаних суттєво

¹ Дослідження проведено в межах науково-дослідженої теми Інституту «Соціокультурний розвиток регіонів в умовах поширення вимушеної міграції населення» (№ ДР 0115U003681) за цільовою комплексною програмою наукових досліджень НАН України «Модернізація соціокультурної сфери в Європі та Україні».

² Додаткові умови містяться у дописах респондентів – в анкетах. Отже, люди мають намір повернутися при умові повернення відповідних територій до складу України. Рішення щодо вибору місця проживання більшістю учасників дослідження тісно корелює з встановленням миру в Україні (78% опитаних). Загалом ж проблемами миру відкрито переймається 84% ВПО. Прийняття рішення щодо вибору місця майбутнього проживання залежить від різних чинників. Зокрема, від: *наявності житла*: у новому місці проживання – 17%, у колишньому – 11%; *допомоги держави в облаштуванні житла та побуту*: у новому місці проживання – 10%, у колишньому – 5%; *можливості працевлаштування*: у новому місці проживання – 8%, у колишньому – 7,5%.

поліпшилася думка про місцеве населення (45%), ще 43% – думка не змінилася (була позитивною). Лише для 2% вона суттєво погіршилася. Загалом можна констатувати позитивну налаштованість більшої частини ВПО до місцевих жителів регіонів їх теперішнього місця проживання (78%). Позитивною є й налаштованість постійного населення до ВПО. Це потенціал, який буде працювати на Україну.

3. Реагування на заходи державної політики. Дослідження показало, що у вирішенні матеріальних проблем внутрішньо переміщені особи покладаються здебільшого на державну підтримку (49%) та на підтримку волонтерів (44%). Паралельно вони покладаються й на себе (42%) та на підтримку недержавних організацій (37%), а також на підтримку родичів (28%). Лише десята частина має попередні заощадження (11,7%). До речі, частка осіб, які відносять себе до середнього класу, скоротилася з 54% до 15%. Якщо до переїзду до категорії бідних себе відносив кожен десятий, то після – двоє з п'яти. За результатами опитування, вимушені переселенці підтримують найбільш тісні зв'язки з благодійними організаціями та державними соціальними службами (відповідно 69% та 44% респондентів). Паралельно, 39% вказали, що мають зв'язки з волонтерськими групами, 16% – із церковними громадами, 14% – з групами вимушених переселенців. Лише 11% опитаних відзначили, що контактують із органами місцевої влади, що вказує на низький рівень довіри до них. Це ще один доказ необхідності проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні.

Учені переконані, що саме такі аналітичні матеріали – важлива передумова ефективізації державної політики щодо ВПО. Адже вона має враховувати широкий спектр викликів, з якими стикаються люди. Адже вибір моделі поведінки людини-переселенця залежить від соціокультурних, психологічних, релігійних, моральних чинників, а з ними – родинних, сімейних стосунків, ідеологічних переконань і навіть емоційних станів. Держава має стратегічно й комплексно підходити до розробки проектів соціального захисту ВПО, орієнтуватися на специфічні моделі поведінки потребуючих при соціально-економічному плануванні, соціальному проектуванні, містобудівельному обґрунтуванні заходів. Нині найбільш гострі проблеми – це відсутність житла й місця праці. Відтак політика у сфері житлового будівництва, створення робочих місць для ВПО буде ефективною лише тоді, коли буде ґрунтуватися на реальних запитах людей, на повноцінному ресурсному забезпеченні проектів, а також на зрозумілих й обґрунтованих напрямках стратегічного розвитку держави. Мислити глобально, діяти локально – важливе гасло України на найближчі роки.

Перед початком парламентських слухань кожному його учаснику були роздані матеріали щодо оцінки законодавства України з захисту прав і свобод ВПО, аналітичні матеріали, підготовлені науковцями Інститутів НАН України, рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб в Україні», рекомендації Уповноваженого Верховного Комісара з Безпеки ООН Україна, а також проект рекомендацій учасників парламентських слухань.

Садова Уляна Ярославівна – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» (e-mail: sadlu2004@mail.com). Sadova Ulyana Yaroslavivna – Dr. Sci. (Econ.), Prof., Head of the Department of social and humanitarian development of the region of the SI «Institute of Regional Research n.a. M. I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine».

Андрусичин Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» (e-mail: andnat@ukr.net).

Andrusyshyn Nataliya Ivanivna – Ph.D. (Econ.), Senior Researcher of the Department of social and humanitarian development of the region of the SI «Institute of Regional Research n.a. M. I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine».

Надійшло 25.03.2016 р.